

Predominance of mercy or violence in the Qur'an based on quantitative analysis

Maedeh Banitalebi¹

Ghasem Darzi²

Mostafa Moradi³

1 Master's degree in Quranic and Hadith sciences with a special tendency; Shahid Beheshti University, Tehran, Iran. maedeh.b1377@gmail.com

2. Assistant Professor, Research School of Interdisciplinary Quran Studies, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran. gh_darzi@sbu.ac.ir

3. Assistant Professor, Research School of Interdisciplinary Quran Studies, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran. m_moradi@sbu.ac.ir

DOI: 10.22034/iscw.2024.2041801.1101

Original Research

Received:

2024-04-24

Accepted:

2024-08-19

Keywords:

Quran mercy

violence

quantitative

analysis World

Health

Organization

Abstract: The prominence of violence and mercy in religions can significantly influence the actions of their followers. Specifically, in the context of Islam, this issue has been raised; some believe that the Quran, as the most important text in Islam, is a book based on violence and power, while others assert that it is entirely centered on mercy. However, such judgments must be based on a comprehensive consideration of all verses in the Quran and a quantitative analysis; otherwise, judgments on this matter, and similar issues, cannot reflect a holistic image of the state of violence and mercy in the Quran. Therefore, this research first aims to introduce a comprehensive and holistic method for assessing the degree of mercy and violence in the Quranic verses and phrases. In the next step, valid criteria for measuring the intensity of various forms of violence and mercy are introduced, leading to a complete study of the Quranic verses. The results of this research indicate that out of a total of 6,236 verses in the Quran, 4,294 verses are related to mercy and violence, of which 2,154 verses are associated with mercy and 1,980 with violence. In 160 verses, mercy and violence are employed with equal weight. Therefore, in total, mercy predominates in the Quran by a margin of 174 verses. These results, obtained quantitatively through a comprehensive reading of the Quranic verses, serve as a critique of views that consider the Quran as a text dominated by violence and power. Additionally, they may pave the way for more compassionate and gentle interpretations of the Holy Quran.

غلبه رحمت یا خشونت در قرآن مبتنی بر تحلیل کمی

مائه بنی طالبی^۱ قاسم درزی^۲ مصطفی مرادی^۳

۱. کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث گرایش اعجاز؛ دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران. maedeh.b1377@gmail.com

۲. استادیار پژوهشکده مطالعات میان‌رشته‌ای قرآن، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران. (نویسنده مسئول) gh_darzi@sbu.ac.ir

۳. استادیار پژوهشکده مطالعات میان‌رشته‌ای قرآن، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران. m_moradi@sbu.ac.ir

DOI: 10.22034/iscw.2024.2041801.1101

صص:

۶۰-۲۹

چکیده: برجستگی خشونت و رحمت در ادیان می‌تواند در افعال پیروان

ادیان نقش مهمی داشته باشد. به شکل خاص در ارتباط با دین اسلام این مسئله مطرح شده است؛ برخی معتقدند قرآن به عنوان مهم‌ترین متن اسلام، کتابی مبتنی بر خشونت و قدرت می‌باشد و در مقابل، برخی اعتقاد دارند کتاب الهی کاملاً مبتنی بر رحمت است. این در حالی است که چنین قضاوتی لازم است با توجه به کل آیات قرآن و تحلیل کمی آن صورت پذیرفته باشد، در غیر این صورت قضاوت در این مورد و موارد مشابه، نمی‌تواند نمایش‌گر تصویر جامع‌الطرفی از وضعیت خشونت و رحمت در قرآن باشد. به همین جهت در این پژوهش در گام اول تلاش شده روشی جامع و کل‌نگر برای ارزیابی میزان رحمت و خشونت در آیات و عبارات قرآنی معرفی شود. در گام بعدی با معرفی ملاک‌های معتبر در میزان شدت انواع خشونت و رحمت، به مطالعه کامل آیات قرآن پرداخته شده است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که از مجموع ۶۲۳۶ آیه قرآن، ۴۲۹۴ آیه با رحمت و خشونت مرتبط بوده که از این تعداد، ۲۱۵۴ آیه با رحمت و ۱۹۸۰ آیه نیز با خشونت در ارتباط می‌باشند. در ۱۶۰ آیه نیز رحمت و خشونت با وزن یکسانی به کار رفته‌اند؛ بنابراین در مجموع، رحمت با اختلاف ۱۷۴ آیه بیشتر، در قرآن غالب است. این نتایج که به شکل کمی و با تمام‌خوانی آیات قرآن کریم به دست آمده نقدی بر دیدگاه‌هایی محسوب می‌شود که قرآن را متنی با غلبه خشونت و قدرت به حساب آورده‌اند. همچنین می‌تواند مسیر را برای خوانش‌های رحمانی و لطیف از قرآن کریم بیش از گذشته هموار نماید.

تاریخ دریافت:

۱۴۰۳/۰۶/۰۳

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۳/۰۶/۲۵

کلیدواژه‌ها:

قرآن،

رحمت،

خشونت،

تحلیل کمی،

سازمان بهداشت

جهانی.

۱. مقدمه و بیان مسئله

نوع مواجههٔ انسان‌ها با یکدیگر یکی از موضوعات مورد توجه پژوهشگران است (طاهرپور و دیگران، ۱۳۹۴؛ شهسوارانی، ۱۳۹۷) روابط انسانی می‌توانند درجات مختلفی از محبت یا خشونت را داشته باشند. در روابط محبت‌آمیز افراد با احترام، همدلی و همکاری با یکدیگر ارتباط برقرار می‌کنند و روابط سالم و مثبتی را به وجود می‌آورند. اما برخی روابط می‌تواند خشونت‌آمیز بوده و ممکن است تأثیر منفی بر روی روان و جسم افراد بگذارد. ارتباطات محبت‌آمیز در زمینه‌های مختلفی شکل می‌گیرند؛ از روابط خانوادگی و دوستانه تا روابط بین‌الملل که هرکدام به نوعی نقش مهمی در ایجاد رشد فردی و جمعی افراد دارند. در این میان، ادیان نقش مهمی در روابط انسان‌ها دارند؛ پیروان ادیان از آنچه که در ادیان وجود دارد تبعیت می‌کنند و آموزه‌های آن را الگویی برای خود قرار می‌دهند. از این رو، برجستگی خشونت و رحمت در ادیان می‌تواند نقش مهمی در افعال پیروان ادیان داشته باشد. در این ارتباط برخی ادیان با برجسب‌گذاری‌هایی روبه‌رو هستند که به نظر می‌رسد این برجسب‌گذاری‌ها مبتنی بر تحلیل متن آموزه‌های ادیان نبوده است و با شیوه عمل پیروان آن ادیان شکل گرفته است. به عنوان نمونه، عملکرد کلیسا در قرون وسطی باعث دین‌گرایی مسیحیان شد. اصحاب کلیسا در قالب تفتیش عقاید، بی‌رحمانه‌ترین جنایات را به نام دین انجام می‌دادند. در آن زمان هیچ‌کس حق مخالفت با کتاب مقدس را نداشت و هرگونه مخالفت با دین، محکومیت شدید را در پی داشت (فرال، ۱۳۶۲: ص ۶). راهبان کلیسا به جنگ ترغیب می‌کردند (نظری و همکاران، ۱۳۹۷: ص ۱۶۴) و یا آنکه در برخی موارد به منظور حفظ قدرت و تحکیم قدرت سیاسی خود، اعمال خشونت‌آمیز را به روش‌های مختلف انجام می‌دادند (قدیری ایبانه، ۱۳۹۰: ص ۱۴۴).

برجستگی خشونت در میان پیروان دیگر ادیان نیز مشاهده می‌شود. به عنوان مثال آزار و اذیت مسلمانان توسط پیروان دین بودا در میانمار سبب شده تصویر خشن از دین بودا به جهانیان نشان داده شود (خبرگزاری آنا، ۱۳۹۵).

به شکل خاص این مسئله در ارتباط با دین اسلام نیز مطرح است. رفتار و عملکردهای بنیادگراها و سلفی‌ها باعث شده تصویر خشن از اسلام در دنیا به نمایش گذاشته شود. بنیادگراها و سلفی‌ها دارای شاخه‌های متعددی هستند. داعش یکی از آنهاست که هدف آن،

تشکیل حکومت اسلامی است. آنان عمدتاً بر آیات قتال و جهاد در قرآن تمرکز دارند و در خوانش آنها از اسلام اثری از آیات محبت‌آمیز قرآن و مبتنی بر رفتار عطفانه و رحیمانه نیست. تفسیری که داعش از آیات قرآن دارد با تفسیر بسیاری از مسلمانان متفاوت است. آنان با اشاره به آیات ۱۲۴-۱۳۰ سوره البقرة که در آن امامت حضرت ابراهیم^(ع) ذکر شده، بیان می‌کنند این امامت شامل امامت سیاسی و دینی است. عقیده داعش بر این است که با توجه به آنکه از دین ابراهیم^(ع) نشأت گرفته است پس آنان نیز دارای امامت سیاسی‌اند. بنابراین هرکس علیه آنان قیام کند، مرتد محسوب می‌شود (دابق، ۱۳۹۲: ج ۱، ص ۲۵) و این‌گونه مجوز اعمال خشونت‌آمیز را با استناد به آیات قرآنی تأیید می‌کنند و با استناد به پاره دیگری از آیات مانند *وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ* دست به کشتار مردم می‌زنند (خبرگزاری رویترز، ۱۳۹۳). آنها مدعی هستند به پیروی از پیامبر با کفار مبارزه می‌کنند. پس با تمرکز بر آیات قتال و نادیده گرفتن آیات محبت‌آمیز، شدیدترین خشونت‌ها را اسلامی دانسته که این امر مستمسکی برای مخالفان قرآن جهت حمله به مقدسات شده است. همچنین این رویکردهای افراطی به اسلام سبب شده که در دنیا و محافل روشن‌فکری نیز همین اسلام مبتنی بر دیدگاه سلفی‌ها به‌عنوان اسلام راستین معرفی شود.

در این ارتباط، دیدگاه عبدالکریم سروش قابل توجه است که با استناد به برخی از آیات مانند *«خُدُوهُ فَعَلُوهُ ثُمَّ الْجَحِيمَ صَلْوَهُ ثُمَّ فِي سِلْسِلَةٍ ذَرْعُهَا سَبْعُونَ ذِرَاعًا فَاسْلُكُوهُ»* (الحاقة: ۳۰-۳۲) و یا *«إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا سَوْفَ نُصَلِّيهِمْ نَارًا كَلَّمًا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَزِيزًا حَكِيمًا»*، بیان کرده است که در قرآن، تهدید و شکنجه واضح و مشهود است و اسلام از ابتدا برای دستیابی به قدرت و تثبیت آن از ابزار خشونت بهره برده است.

وی در نظریه دین و قدرت ادعا می‌کند در قرآن، خداوند یک ارباب عبوس و سخت‌گیر است و انسان‌ها باید از خشم او بترسند و این مسئله در سرتاسر قرآن به تصویر کشیده شده است (سروش، ۱۳۹۷). سروش در این نظریه به تبیین رابطه بین قدرت و دین می‌پردازد و امکان رشد دین در جوار دیگر قدرت‌ها را با استفاده از ابزار خشونت مطرح می‌کند. او برای اثبات این ادعا در ارتباط با دین اسلام، از آیات قرآن و روایات تاریخی بهره برده است و با ارائه

مصدق‌هایی از آیات قرآن، تلاش دارد تا رویکرد خشونت‌آمیز پیامبر (ص) و آموزه‌های قرآنی را به‌منظور حفظ قدرت توضیح دهد. به گفته او، در تورات و انجیل و حتی کتاب زرتشت چنین ادبیات خشنی مانند قرآن وجود ندارد و بیشتر از بهشت صحبت شده است و در جایی تصریح کرده که در قرآن، جنبه‌های ترسناک بیشتر از جنبه‌های رحمانی است (سروش، ۱۳۹۷).

در میان برخی غیرمسلمانان نیز این دیدگاه وجود دارد؛ به‌عنوان نمونه مونتسکیو معتقد است که اسلام دین شمشیر است (مونتیسکو، ۱۴۰۲: ص ۶۷۱). کوهنا نیز یکی از پژوهشگرانی است که خشونت در دین اسلام را مورد بررسی قرار داده است. وی معتقد است که عبارات قرآنی، مسلمانان را به استفاده از خشونت برای تسلط بر دیگران تشویق می‌کند و اسلام را دینی می‌داند که از این طریق بر مردم تحمیل شده است (کوهن^۱، ۱۳۹۲).

به نظر می‌رسد که این آثار نگاهی ناقص و گزینشی به آیات قرآن داشته‌اند و اساساً به طیف وسیعی از آیات که نگاهی مبتنی بر رحمت دارند، بی‌توجه بوده‌اند.

در مقابل این دیدگاه مبتنی بر خشونت، دیدگاه رحمت‌آمیز بودن اسلام مطرح شده که در آن اسلام آیین مدارا، نرم‌خویی و رحمت معرفی شده که راه هدایت و رسیدن به سعادت را به‌سوی بشر باز کرده است. قائلین به رحمت نیز برای مدعای خود دلایلی دارند و با بررسی آیات مرتبط با رحمت به این نتیجه رسیده‌اند که جنبه‌های رحمانی قرآن بیشتر از جنبه‌های قهری آن است. همچنین، این افراد برای اثبات مدعای خود از روایات نیز بهره گرفته‌اند و معتقدند که نگرش اسلام به قدرت، خشونت و مدارا به‌وضوح نشان می‌دهد که اصلی‌ترین اصول آن بر پایهٔ روابط مسالمت‌آمیز است (درخشه و همکاران، ۱۳۹۰: ص ۴۳۷).

از جمله افرادی که اسلام را به‌عنوان دین رحمت تعریف می‌کند، مکارم شیرازی است. ایشان نسبت خشونت و رحمت در قرآن را به‌دلیل وجود ۱۱۳ بسم الله الرحمن الرحیم در ابتدای سوره‌ها، نسبت یک بر ۱۱۳ در نظر گرفته‌است (مکارم‌شیرازی، ۱۳۸۵: ص ۲۱). قراملکی نیز با بیان برخی از آیات قرآن و روایات، اسلام را دینی بر پایهٔ گذشت، مدارا و تسامح معرفی می‌کند (قراملکی، ۱۳۹۴). به نظر می‌رسد این دیدگاه نیز مبتنی بر نگاهی جامع‌نگر نیست؛ زیرا آیات بسیاری که مفاهیم مبتنی بر خشونت دارند اساساً در این تحلیل‌ها مورد توجه قرار نگرفته‌اند. این درحالی است که برای قضاوت در ارتباط با غلبهٔ

1. Cohen

یک مؤلفه بر مؤلفه‌ای دیگر می‌بایست آن را بر مبنای رویکرد کمی بررسی کرد تا مشخص شود کدام یک از این دو دیدگاه (رحمت یا خشونت) در آن غالب است.

بنابراین به نظر می‌رسد عمده تحقیقات انجام گرفته در این ارتباط، متأثر از پیش فرض قبلی پژوهشگر صورت گرفته است. به عنوان نمونه، در پژوهشی با عنوان دین و حکمت در نقد نظریه دین و قدرت بیان می‌شود که در قرآن ۱۱۴ مرتبه بسم الله الرحمن الرحیم، ۳۲۷ مرتبه عفو و مغفرت خداوند و ۸۷ مرتبه از توبه سخن گفته شده و در مقابل، تنها ۲۰ مرتبه واژه غضب و ۳۲۰ مرتبه واژه عذاب با مشتقات آن به کار رفته است (علیدوست، ۱۳۹۹). این در حالی است که این پژوهش، بسیاری دیگر از مفاهیمی که مبتنی بر رحمت یا خشونت‌اند را اساساً در نظر نگرفته است.

به نظر می‌رسد آنچه که در این پژوهش‌ها حلقه مفقوده است، استفاده از روشی استاندارد برای به دست آوردن غلبه رحمت و خشونت در قرآن است که به شکل کل نگر و مبتنی بر تمامی آیات قرآن انجام گیرد.

بنابراین مسئله اصلی این پژوهش آن است که پراکندگی رحمت و خشونت در قرآن چگونه است؟ قرآن بیشتر از کدام گفتمان در بیان خود استفاده کرده است؟ رحمت یا خشونت؟ به عبارت دیگر، زمانی می‌توان متن قرآن را ناظر به خشونت یا رحمت دانست که غلبه یکی از این دو بر یکدیگر در نتیجه پژوهش به نمایش گذاشته شود. از این رو، این پژوهش بر آن است تا با استخراج آیات مبتنی بر رحمت و خشونت و مفاهیم مرتبط با آنها و در ادامه تحلیل کمی و کیفی این دو نسبت به یکدیگر، امکان مقایسه آن را فراهم سازد؛ سپس با بررسی آیات به این مهم دست یابد که کدام گفتمان (رحمت یا خشونت) در آن برجسته‌تر است. البته توجه به این نکته ضروری است که این پژوهش نمی‌خواهد رویکردی ارزش‌گذارانه نسبت به رحمت و خشونت داشته باشد و چنین بحثی، پژوهشی مستقل را اقتضا می‌نماید.

۲. ادبیات پژوهش

رحمت و خشونت دو مفهوم کلیدی در پژوهش حاضر محسوب می‌شوند؛ خشونت در لغت به معنای زبری و مخالف نرمی است (طریحی، ۱۳۶۲: ص ۲۴۳) و رحمت در ارتباط با انسان

به معنای رقت قلب و مهربانی است و در مورد خداوند به معنای احسان به بندگان، نیکی و روزی دادن است (طریحی، ۱۳۶۲: ص ۶۹). برای معنای اصطلاحی خشونت تعاریف متعددی ذکر شده است (هزاوه‌ای، ۱۳۸۳).^۱

تعریف سازمان بهداشت جهانی از خشونت به نظر جامع‌تر از سایر تعاریف است: اعمال نیرو یا قدرت فیزیکی علیه خود، دیگران یا جامعه که ممکن است منجر به آسیب، محرومیت یا مرگ شود (کروگ، ۱۳۸۰). در این گونه‌بندی، خشونت از لحاظ ماهیت آن به جسمی، جنسی، روانی و محرومیت تقسیم شده است.

در مقابل، طبق بررسی‌های انجام شده، تعریف اصطلاحی دقیق و کاملی، آن‌طور که برای خشونت ارائه شده، برای رحمت ارائه نشده است. مراد از رحمت در این پژوهش هر رفتار و عملکردی است که مقابل گونه مشخصی است که در خشونت مورد نظر می‌باشد؛ به همین جهت در مقابل خشونت جسمی، رحمت جسمی؛ در مقابل خشونت کلامی، رحمت کلامی؛ در مقابل خشونت از نوع محرومیت، رحمت از نوع توجه و بهره‌مندسازی؛ در مقابل خشونت جنسی نیز رحمت جنسی مورد نظر قرار گرفته است. از آنجایی که برای ارزیابی خشونت در قرآن از گونه‌بندی خشونت ارائه شده توسط سازمان بهداشت جهانی استفاده شده است در ادامه به تعریف هرکدام می‌پردازیم و ذیل این تعاریف مفهوم رحمت را نیز بیان می‌کنیم.

الف. خشونت جسمی

خشونت جسمی به هر نوع عملی اطلاق می‌شود که از طریق تماس فیزیکی موجب ضربه و آسیب به بدن می‌شود. برخی از اشکال خشونت فیزیکی عبارت‌اند از: ضرب و شتم با دست یا اشیاء، کشیدن مو، هل دادن و کوباندن به دیوار، سیلی خوردن و... (بونامیگو^۲ و همکاران، ۱۴۰۰). در مقابل خشونت جسمی می‌توان محبت فیزیکی یا جسمی را مد نظر داشت.

^۱. رک. مقاله «معناشناسی خشونت» هزاوه‌ای، محمد رضا. بهار ۱۳۸۳. *مطالعات راهبردی زنان*. (۲۳)، ص ۱۳-۴۰.

^۲. Bonamigo

هر نوع محبتی که با لمس همراه باشد از جمله در آغوش گرفتن، نوازش کردن، گرفتن دست‌ها و... که با رضایت و محبت انجام پذیرد (گولج^۱ و همکاران، ۱۳۸۲).

ب. خشونت از نوع محرومیت

محرومیت آن است که فرد خود را با دیگران مقایسه کرده و به این نتیجه می‌رسد که شرایطی ناعادلانه‌تر از دیگران دارد (ریوس^۲ و مکی^۳، ۱۳۹۸). این محرومیت‌ها می‌تواند مصادیق مختلفی داشته باشد، مانند محرومیت از دسترسی به غذا، بهداشت، آموزش و... (تاونسند^۴، ۱۳۶۵). در مقابل خشونت از نوع محرومیت، بهره‌مند شدن از نیازهای زندگی، دارایی، و هر چه که در اختیار افراد قرار گیرد و باعث شود افراد احساس خوبی داشته باشند، لحاظ شد.

ج. خشونت جنسی

هرگونه عمل جنسی و تلاش برای به دست آوردن عمل جنسی برخلاف میل فرد را خشونت جنسی می‌نامند. این خشونت می‌تواند با زور فیزیکی، تهدید و... شکل گیرد (وانوزن^۵، ۱۳۸۶). در مقابل خشونت جنسی، رحمت جنسی را مطرح کردیم. یعنی هر عمل جنسی که با رضایت انجام شود.

د. خشونت روانی

الفاظ و اعمالی که با هدف ایجاد صدمه انجام می‌شود و اشکال مختلفی دارد از جمله آزار کلامی، فریاد زدن، تهدید، ارباب، سرزنش، تمسخر و... (شورای اروپا^۶، ۱۳۸۹). در مقابل خشونت روانی محبت روانی و لسانی مورد توجه است. هر رفتاری که باعث شود اشخاص، احساس ارزش و شخصیت داشته باشند.

---

1. Gulledege
2. Rios
3. Mackey
4. Townsend
5. Vanwesenbeeck
6. Council of Europe

در ادامه، مبتنی بر تعاریف فوق به قرآن مراجعه کرده‌ایم و مفاهیم رحمت و خشونت را استخراج کردیم. دو نکته در این قسمت حایز اهمیت است:

نکته اول آنکه: برخی از مواردی که امروزه خشونت محسوب می‌شوند در دوران نزول خشونت به‌شمار نمی‌آمدند. به‌عنوان نمونه آیه ۱۷۸ سوره البقرة^۱، زمانی نازل شده است که قوم عرب عادت داشتند اگر کسی از قبیله آنها کشته می‌شد به‌جهت تعصب قبیله‌ای و قومی که در میان آنها بود، به‌صرفاً قصاص قاتل اکتفا نکرده و همین امر نیز به جنگ و خون‌ریزی وصف‌ناپذیری منجر می‌شد. در چنین شرایطی آیات قصاص نازل شد تا تنها همان کسی که رفتار خشونت‌آمیز داشته است قصاص شود و از کشتن افراد دیگر جلوگیری شود (طبری، ۱۳۷۹: ص ۱۲۰). ظاهر آیه خشونت‌آمیز است درحالی‌که از خشونت بیشتر جلوگیری می‌کند. بنابراین توجه به بافت و زمان نزول در برداشت رحمت و خشونت از آیه اهمیت دارد. اما در این پژوهش از آنجایی که تمام آیات قرآن مد نظر است نمی‌توان با چنین حجمی، بافت را مورد توجه قرار داد و می‌بایست با یک ملاک واحد، متن را مورد ارزیابی قرار داد. بنابراین هر مفهوم و عبارت قرآنی که امروزه رفتار مبتنی بر خشونت محسوب می‌شود، مورد توجه قرار گرفته است.

نکته دوم: در مورد استخراج مفاهیم خشونت و رحمت از قرآن وجود دارد این است که دو گونه برداشت می‌توان از یک متن داشت، برداشت مبتنی بر احساس و مبتنی بر متن.

برداشت مبتنی بر احساس زمانی است که صرفاً مبتنی بر نظر کارشناس که با استفاده از قرائن متنی و بافتی به‌دست آمده برچسب‌زنی انجام شود. به‌عنوان مثال در آیه «يَأْتِيَتْ إِيَّيْ أَخَافُ أَنْ يَمَسَّكَ عَذَابٌ مِّنَ الرَّحْمَنِ ...» (مریم: ۴۵)، قرائن متنی مشتمل بر الفاظ «(اخاف)» و «(عذاب)» بر خشونت دلالت دارند، اما بافت نشان می‌دهد که در اینجا مذاکره ابراهیم با پدرش آزر در جریان است و ابراهیم از باب خیرخواهی و به‌شکلی کاملاً محبت‌آمیز پدرش را از عذاب خداوند پرهیز می‌دهد؛ بنابراین احساس محبت‌آمیز برای مخاطب ایجاد می‌شود و نه احساس رفتار خشونت‌آمیز.

۱. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلِ الْحَرْبِ بِالْحَرْبِ وَالْعَبْدِ بِالْعَبْدِ وَالْأَنْثَىٰ بِالْأَنْثَىٰ فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتِّبَاعُ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءٌ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ ذَلِكَ تَخْفِيفٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ فَمَنْ اعْتَدَىٰ بَعْدَ ذَلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ (البقرة: ۱۷۸)

خشونت مبتنی بر متن جایی است که الفاظ مشخصی که بر خشونت دلالت می‌کنند در عبارات به کار برده شوند. الفاظ زیادی وجود دارند که بر خشونت جسمی، کلامی و... دلالت دارند؛ مثلاً انواع ناسزاها، تمسخر و... الفاظی هستند که به خشونت کلامی دلالت دارند. به عنوان مثال عبارت «... كَمَثَلِ الْجِمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا...» (الجمعة: ۵) که از واژه «حمار» برای بی‌عملان استفاده کرده است، برچسب خشونت کلامی را دربر خواهد داشت. همچنین الفاظی که بر انواع قتل، شکنجه و... دلالت دارند به خشونت جسمی دلالت خواهند کرد؛ در برچسب‌دهی به عبارات تلاش شده است قرائن متنی اولویت باشد تا از ذوقی بودن آن تا حدی جلوگیری شود.

۳. روش پژوهش

در این پژوهش تلاش شده با نگاه برون‌دینی غلبه رحمت و خشونت در قرآن نسبت به یکدیگر مشخص شود. برای شناسایی مفاهیم مرتبط با خشونت و رحمت در قرآن ابتدا جزء اول، وسط و آخر به عنوان نمونه مورد بررسی قرار گرفت. با مطالعه سه جزء، ۱۲ مؤلفه برای برچسب‌زنی عبارات انتخاب شد که در جدول شماره یک مشاهده می‌شود. به دلیل اینکه میزان شدت خشونت و رحمت در عبارات با یکدیگر یکسان نیستند، آنها در سه سطح خفیف، متوسط و شدید گروه‌بندی شدند، سپس در قالب پرسش‌نامه در اختیار ۶ کارشناس قرار داده شده و بر مبنای میانگین نظر کارشناسان، وزن عبارات معین شدند. به این ترتیب بندهای یک تا پنج، ذیل سطح خفیف، بند شش ذیل سطح متوسط و بندهای هفت تا دوازده ذیل سطح شدید قرار گرفتند.

جدول شماره یک: پرسش‌نامه میزان وزن‌دهی به عبارات

از نظر شما معیارهای زیر تا چه اندازه مصداق رحمت یا خشونت می‌توانند باشند؟			معیار	ردیف
میزان				
شدید	متوسط	خفیف		
			هر مفهومی که غیرصریح به خشونت یا رحمت مرتبط باشد.	۱
			هر عبارت مبتنی بر رحمت یا خشونت که صفات دال بر قِلت داشته باشد.	۲
			عباراتی که به‌جای استفاده از الفاظ خشونت و رحمت از اسباب آنها استفاده می‌کنند.	۳
			هرگاه خشونت و رحمت در عبارتی نهی یا نفی شده باشد.	۴
			واژه‌هایی که در معنای خود خشونت یا رحمت ندارند؛ اما در سیاق، مفهوم خشونت یا رحمت می‌گیرند و یا آیاتی که سیاق آنها به رحمت یا خشونت دلالت دارد اما به‌شکل کنایی بیان شده است.	۵
			هر مفهومی که صراحتاً به رحمت یا خشونت مرتبط باشد.	۶
			هر نوع رویدادی که باعث نجات از مرگ (رحمت) یا هلاکت (خشونت) شود.	۷
			هر عبارت مرتبط با رحمت یا خشونت که در آن مقدار بی‌کران یا غیرقابل اندازه‌گیری بیان شده باشد.	۸
			هر عبارت مبتنی بر رحمت یا خشونت که صفات دال بر شدت و یا فعل تمام‌کردن یا افزودن داشته باشد.	۹
			در هر عبارتی که جزئیات رحمت یا خشونت بیان شده باشد.	۱۰
			در هر عبارت مبتنی بر رحمت یا خشونت که در آنها از ادات تأکید استفاده شده باشد.	۱۱
			خشونت یا رحمت اختصاصی که به یک یا چند نفر تعلق گیرد.	۱۲
لطفاً نکات و نقطه‌نظرات خود را پیرامون ویژگی‌های مد نظر در جدول زیر بنویسید.				

۳-۱. وزن دهی به رحمت و خشونت در قرآن

در این بخش هر سه سطح توضیح داده می‌شود و سپس به روش مقداردهی خواهیم پرداخت.

۳-۱-۱. سطح خفیف: به پنج شکل می‌تواند محقق شود.

❖ **به مفاهیمی که به‌طور غیرمستقیم به خشونت یا رحمت اشاره دارند؛** به این معنا که به‌شکل مستقیم و صریح، از مفاهیمی که به خشونت یا رحمت دلالت دارند، در آیات استفاده نشده باشد.

به‌عنوان مثال، در آیه ۱۴۵ سوره انعام بیان شده که هرکس در شرایط اضطراری قرار گرفت می‌تواند به حکمی که خداوند بیان کرده عمل نکند. عبارت «فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ» در زمره رحمت غیرصریح قرار می‌گیرد، چراکه در حالت اضطرار شخص مجبور است کاری را انجام دهد که اگرچه دارد و در این آیه برای حفظ جان بیان شده که ایرادی ندارد از غذاهای حرام استفاده کند، پس به‌شکل غیرمستقیم انسان مورد رحمت قرار می‌گیرد و برخی محرومیت‌ها از او برداشته می‌شود.

❖ **هر عبارت مبتنی بر رحمت یا خشونت که صفات دال بر قلت داشته باشد،** برچسب خفیف رحمت به آن تعلق می‌گیرد؛ به‌بیانی دیگر، در برخی عبارات پایین بودن میزان خشونت و رحمت بیان شده است که باعث می‌شود وزن عبارت کاهش یابد. به‌عنوان نمونه در آیه ۱۲۶ سوره البقرة عبارت «وَمَنْ كَفَرَ فَأُمْتِئَهُ قَلِيلًا ثُمَّ اضْطُرَّهُ إِلَىٰ عَذَابِ النَّارِ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ»، خداوند به‌وضوح میزان بهره‌مند کردن آنان از رحمت خود را بیان کرده است. از این‌رو، برچسب خفیف به آن تعلق می‌گیرد.

❖ **زمانی که به‌جای استفاده صریح از الفاظ خشونت و رحمت از اسباب آنها نام برده شود،** در سطح خفیف قرار می‌گیرد. سبب، لزوماً منجر به رحمت یا خشونت نمی‌شود اما ظرفیت این را دارد که به رفتار رحمت‌آمیز یا خشونت‌آمیز بیانجامد. به‌عنوان مثال، در آیه ۴ سوره منافقون، عبارت «هُمُ الْعَدُوُّ» دلالت بر خشونت غیرصریح دارد، زیرا دشمنی باعث ایجاد خشم در انسان می‌شود و ممکن است به رفتار خشونت‌آمیز منجر شود.

❖ هرگاه خشونت و رحمت در عبارتی نهی یا نفی شده باشد، برچسب خفیف

به آن تعلق می‌گیرد. به بیانی واضح‌تر، اگر خشونت نفی شود در سطح خفیف رحمت قرار می‌گیرد و بالعکس اگر رحمت نفی شده باشد برچسب خفیف خشونت به آن تعلق می‌گیرد. به‌عنوان مثال، در عبارت «وَلَا تُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ» (یوسف: ۶۵) در سطح خفیف رحمت قرار می‌گیرد. لای نفی بر سر فعل نضیع آمده و نشان‌دهندهٔ این مطلب است که خداوند اجر نیکوکاران را تباہ نمی‌کند. همچنین در آیهٔ ۱۰ سورهٔ ضحی «وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ» (الضحی: ۱۰) بیان شده است زمانی که فرد محتاج نزد شما آمد، او را دست خالی برنگردانید و نرنجانید. آیه به نهی از خشونت سفارش کرده است، بنابراین برچسب خفیف رحمت به آن تعلق می‌گیرد.

❖ برای برچسب‌دهی آیات مرتبط با خشونت و رحمت باید به سیاق آنها توجه داشت، چراکه باعث فهم درست آیات می‌شود به‌عنوان نمونه در آیهٔ «ذُقْ إِنَّكَ أَنتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ» (الدخان: ۴۹) منظور از عزیز و کریم، ذلیل و حقیر است. از این رو، سیاق در برچسب‌دهی به عبارات اهمیت دارد. نمونه بعدی کلید واژهٔ تقوا است که در ریشهٔ آن مفهوم خشونت وجود ندارد؛ اما در بعضی آیات، سیاق آن مرتبط با خشونت است. در هر آیه‌ای که مشخص بود ترس از چه شخصی یا چه چیزی باید صورت بگیرد یا به بیان دیگر، در هر عبارتی که تقوا متعدی باشد، خشونت غیرصریح در نظر گرفته می‌شود. برای نمونه در آیه «وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا تَنْفَعُهَا شَفَاعَةٌ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ» (البقرة: ۱۲۳)، ترس از قیامت بیان شده است؛ پس برچسب خفیف خشونت می‌گیرد.

۳-۱-۲. سطح متوسط

سطح متوسط به عبارت‌هایی اختصاص دارد که به شکل مستقیم و به تصریح، به خشونت یا رحمت دلالت دارند؛ منظور از تصریح آن است که مانند سطح خفیف، با اشاره و یا کنایه به رحمت یا خشونت دلالت نداشته باشند. به‌عنوان نمونه، آیهٔ ۱۳۴ سورهٔ آل عمران؛ «الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكَاطِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ»، بیان می‌کند که خداوند کسانی را که دارای صفات ذکر شده در آیه هستند دوست دارد. پس اینکه خداوند نیکوکاران را دوست دارد به شکل مستقیم

بیانگر رحمت است و در سطح متوسط رحمت قرار می‌گیرد.

۳-۱-۳. سطح شدید

زمانی که رحمت و خشونت با شدت بیشتری نسبت به حالت قبلی رخ دهد، در این سطح قرار می‌گیرد. سطح متوسط صرفاً به عبارات و مفاهیمی دلالت داشت که به شکل مستقیم خشونت و رحمت را نشان می‌دادند و اثری از رتبه‌های خشونت و رحمت در آنها وجود نداشت. شش ملاک برای «شدت» رحمت و خشونت در نظر گرفته شده است:

❖ هر نوع رویدادی که باعث نجات از مرگ (رحمت) یا هلاکت (خشونت)

شود، دلالت بر رحمت یا خشونت شدید دارد. به عنوان نمونه آیه ۸۲ سوره هود؛ «فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا جَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهَا حِجَابًا مِنْ سِجِّيلٍ مُنْضُودٍ»، به هلاکت رسیدن قوم لوط را مطرح می‌کند که نمایانگر سطح شدید خشونت است.

❖ هر کدام از آیات مرتبط با خشونت یا رحمت که در آن مقدار بی‌کران یا غیرقابل

اندازه‌گیری بیان شده باشد، دلالت بر رحمت یا خشونت شدید دارد. به بیان دیگر، اگر عبارت مدنظر، بی‌انتهایی و یا بی‌نهایت بودن رحمت یا خشونت را ذکر کرده باشد، برچسب شدید به آن تعلق می‌گیرد. به عنوان مثال، مفاهیم ابدی بودن، تا روز قیامت، غیرقابل محاسبه بودن و نظایر اینها، در عبارت مطرح شده باشد. برای نمونه، در عبارت «وَكُلًّا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا»، (البقرة: ۳۵) نمایشگر رحمت فراوان است از این جهت که استفاده از تمام خوراکی‌ها در بهشت آزاد می‌باشد. پس در بالاترین سطح وزن دهی قرار می‌گیرد.

❖ فعل تمام کردن یا افزودن، درجه رحمت یا خشونت را افزایش می‌دهد.

به عنوان نمونه، عبارت «فزادهم الله مرضاً» در آیه ۱۰ سوره البقرة به نفرین خداوند دلالت دارد. یعنی خداوند بیماری آنان را افزایش دهد. از این رو برچسب خشونت کلامی شدید به آن تعلق می‌گیرد.

❖ در برخی عبارات مرتبط، جزئیات خشونت و رحمت توصیف شده است.

به بیانی دیگر، به عبارتهایی که کیفیت خشونت و رحمت در آنها به تفصیل شرح داده شده باشد، برچسب شدید تعلق می‌گیرد. به عنوان مثال در عبارت «وَأَدْخَلَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا» (ابراهیم: ۲۳)، جزئیات بهشتی که

به نیکوکاران داده می‌شود را بیان می‌کند. از این رو، برچسب شدید به این عبارات تعلق می‌گیرد. دو عبارت «يُؤْتِنِ رَبِّهِمْ تَحِيَّتَهُمْ فِيهَا سَلَامٌ» در ادامه همین آیه به شکل مستقیم به رحمت دلالت دارند که در سطح متوسط قرار می‌گیرند.

❖ ادات تأکید از مواردی هستند که در وزن دهی به عبارات و تشدید صفات

خشونت و رحمت مؤثرند. در این پژوهش از ابزارهای تأکیدی که پرکاربردتر هستند، استفاده می‌شود. به عنوان مثال «إِنَّ» و «أَنَّ» بارزترین ادات تأکیدی هستند که به تأکید جمله می‌افزایند. مانند آیهٔ ۵۶ سورهٔ الأعراف که در آن عبارت «إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ»، به صراحت به رحمت دلالت دارد و «إِنَّ» وزن آن را افزایش می‌دهد. از این رو، در سطح شدید قرار می‌گیرد. نون تأکید (البقرة: ۱۴۴ و الأعراف: ۲۰۰)، لام تأکید (الأعراف: ۱۵۲ و التكاثر: ۶)، قد (آل عمران: ۱۰۱)، كلا (العلق: ۱۵)، انما (البقرة: ۱۶۹) نیز در زمره دیگر ادوات تأکید قرار می‌گیرند که سبب می‌شوند رحمت و خشونت در عبارات وزن تشدید شده‌ای پیدا نمایند.

❖ رحمت یا خشونت اختصاصی که به یک یا چند نفر تعلق گیرد، در بالاترین

سطح رحمت یا خشونت قرار می‌گیرد. به عنوان نمونه، عبارت «إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاكِ وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفَاكِ عَلَى نِسَاءِ الْعَالَمِينَ»، در آیهٔ ۴۲ سورهٔ آل عمران، رحمت ویژهٔ خداوند به مریم را بیان کرده است. از آنجایی که پاکیزگی و برگزیدگی در این آیه تنها مختص مریم گفته شده است؛ برچسب شدید رحمت به آن تعلق می‌گیرد.

۳-۲. مقداردهی به عبارات مرتبط با رحمت و خشونت

با نگرش به هدف پژوهش که تحلیل کمی مفاهیم رحمت و خشونت است، می‌بایست پس از برچسب زنی عبارات، آنها مقداردهی شوند. با کمک گونه‌بندی سازمان بهداشت جهانی مفاهیم مربوط به خشونت و نقطه مقابل آن در قرآن شناسایی و درجه‌بندی شدند. به طور کلی، سه درجه برای ضریب دهی به مفاهیم مطرح شد. درجه سه شامل خشونت‌هایی است که بیشترین آسیب را بر فرد دارد و درجه یک شامل خشونت‌هایی که میزان آسیب کمتری نسبت به سایر رفتار خشونت‌آمیز دارد. در علم جرم‌شناسی، خشونت‌های جسمی و خشونت‌های جنسی از شدیدترین خشونت‌ها به‌شمار می‌آیند و بیشترین مجازات‌ها برای این‌گونه خشونت‌ها در نظر گرفته شده است (داستان، ۱۳۸۲: ص ۴۰).

در قرآن نیز اولین عباراتی که از رفتار مبتنی بر خشونت به ذهن متبادر می‌شود مرتبط با آیاتی از جهنم و یا جنگ و جهاد است. از این رو درجه سه برای مفاهیمی که شامل خشونت جسمی و جنسی هستند، در نظر گرفته شده است.

نوع دیگری از خشونت‌ها، مرتبط با آسیب‌های روانی و خشونت‌های کلامی است. این خشونت‌ها بر روی روان فرد اثر مخرب دارد اما عموماً میزان آن و مجازات در نظر گرفته شده برای آن معمولاً کمتر از آسیب‌های بدنی است. از این جهت، برای این نوع از خشونت‌ها درجه دو را لحاظ کردیم. دسته آخر خشونت‌هایی که اتفاق می‌افتد، از نوع محرومیت است. خشونت از نوع محرومیت، نسبت به خشونت روانی و خشونت جسمی و جنسی، در اغلب موارد آسیب کمتری به همراه دارد، بدین سبب درجه یک را برای عبارات مربوط به آن مد نظر قرار دادیم. البته شایان ذکر است که همواره و در تک‌تک موارد، شاید خشونت‌های جسمی و جنسی لزوماً آسیب بیشتری از خشونت‌های کلامی و محرومیت به همراه نداشته باشد، اما در عمده موارد این‌گونه است و نحوه مجازات خشونت‌ها در حقوق و جرم‌شناسی نیز شاهد چنین مدعایی است.

مسئله دیگری که باید در مورد گونه‌بندی خشونت‌ها ذکر شود، مسئله هم‌پوشانی برخی از خشونت‌ها با یکدیگر است. یعنی ممکن است یک رفتار خشونت‌آمیز در دو دسته بگنجد. به عنوان مثال، یک عبارت مبتنی بر خشونت شامل خشونت جسمی و روانی باشد. برای تفکیک و دسته‌بندی بهتر، خشونت‌ها و رحمت‌های دنیوی و اخروی را از یکدیگر جدا در نظر گرفتیم و هر عبارتی که مرتبط با آخرت بود، در دسته روانی قرار گرفت. به عبارت دیگر، خشونت‌هایی که در آخرت قرار است اتفاق بیفتند، مانند محرومیت از بهشت، عبارات مرتبط با جهنم و غیره، واجد درجه دو و در سطح خشونت روانی قرار می‌گیرند. از زاویه‌ای دیگر نیز می‌توان گفت به جهت اینکه خلف وعید جایز است (طیب، ۱۳۷۸: ص ۲۹۹)، امکان دارد خشونت مد نظر اتفاق نیوفتد؛ بنابراین درجه دو به عبارت داده می‌شود. در مورد وعده‌های بیان شده در قرآن، هر چند خلف وعده از جانب خداوند صورت نمی‌پذیرد ولی از آنجایی که با یک ملاک ثابت همه عبارات مرتبط با خشونت و رحمت ارزیابی می‌شوند، به آنها نیز درجه دو اختصاص داده می‌شود.

در ادامه، روش پژوهش گام‌به‌گام توضیح داده خواهد شد. اما قبل از آن لازم است دو

اصطلاحی که برای مقداردهی عبارات به کار برده شده است را تعریف کنیم. «امتیاز»؛ به معنای یک شماره مشخص در یک آزمون (دیکشنری کمبریج) و در این پژوهش به عدد مثبت یا منفی که به عبارت اختصاص دادیم، امتیاز گفته شده است. این امتیاز به هر آیه و سوره نیز تعلق می‌گیرد که در ادامه با مثال توضیح داده خواهد شد. «برچسب‌دهی»؛ به معنای نام یا عبارتی که برای توصیف ویژگی چیزی استفاده می‌شود (دیکشنری کمبریج) که در این پژوهش به هر آیه یک برچسب رحمت، خشونت، خنثی و یا فاقد برچسب تعلق می‌گیرد. برچسب رحمت به معنای غلبه رحمت، و برچسب خشونت به معنای غلبه خشونت در آیه است. برچسب خنثی به معنای مساوی بودن امتیاز عبارات مرتبط با خشونت و رحمت در آیه و فاقد برچسب به معنای این است که در آیه، هیچ عبارت مرتبط با رحمت و خشونت وجود ندارد. برچسب‌های مذکور به سوره نیز تعلق می‌گیرند.

۳-۳. روش ارزیابی رحمت و خشونت در قرآن

بنابر آنچه گفته شد، روش پیشنهادی ما در این مقاله برای ارزیابی رحمت و خشونت در قرآن به شرح زیر است:

۱. ابتدا آیاتی که مبتنی بر خشونت و رحمت هستند، از قرآن استخراج می‌شوند؛
۲. مرتبط با هر آیه، ماهیت و گونه خشونت و رحمت مشخص شده است. به بیان دیگر، به این سؤال پاسخ داده شد که هر عبارت قرآنی مرتبط با خشونت، جزء کدامیک از خشونت: رحمت‌های مطرح شده است؟
۳. در گام سوم، سطح خشونت و رحمت مشخص شده است؛ مقصود از سطح در اینجا، همان سطوحی است که در بخش پیشین، ذیل روش پژوهش ذکر شد؛ یعنی خفیف، متوسط و شدید. هرکدام از سطوح به ترتیب ضریب ۱، ۲ و ۳ خواهند داشت. هر عبارت مرتبط با خشونت و رحمت یکی از این ضرایب را خواهند گرفت و تعداد عبارات در ضریب سطح مورد نظر ضرب خواهد شد.

۴. از آنجایی که برای هرگونه از خشونت و رحمت درجه‌ای در نظر گرفته شده، گام چهارم آن است که مقدار به‌دست‌آمده (از توضیحاتی که در مرحله قبل داده شد) را در درجه نوع خشونت که دارد، ضرب کنیم. به‌بیانی واضح‌تر، عدد به‌دست‌آمده اگر از نوع رحمت یا

خشونت جسمی بود در سه، روانی و کلامی در دو و محرومیت یا بهره‌مندی را در يك ضرب می‌کنیم؛

در یک آیه ممکن است چندگونه خشونت یا رحمت به کار برده شده باشد، از این رو پس از محاسبه مقدار خشونت‌ها و مقدار رحمت‌ها به شکل جداگانه، با مجموع هریک، امتیاز خشونت و رحمت به دست می‌آید. برای سنجش غلبه خشونت یا رحمت آیه، مقدار به دست آمده از عبارات مبتنی بر خشونت از مقدار به دست آمده عبارات مبتنی بر رحمت کسر می‌شوند. در نتیجه امتیاز آیه به دست می‌آید. به هر آیه با روشی که بیان شد، برچسب رحمت، خشونت یا خنثی تعلق می‌گیرد.

برای نمونه: آیه ۹۸ سوره مائده:

برای وضوح بیشتر فرایندی که توضیح داده شد، به عنوان نمونه، غلبه رحمت یا خشونت در آیه ۹۸ سوره مائده در جدول شماره ۲ توضیح داده می‌شود. همان طور که در جدول قابل مشاهده است، در این آیه عبارت «أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ»، مبتنی بر خشونت روانی است و همچنین «أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ»، مبتنی بر رحمت روانی می‌باشد. عبارت «أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ» در سطح شدید قرار گرفته است و این به دلیل کلیدواژه شدید است. شدید از شدد گرفته شده و صفت مشبیه است. همچنین در عبارت «أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ»، دو واژه مبتنی بر رحمت وجود دارد؛ غفور و رحیم صیغه مبالغه هستند، از این رو در سطح شدید قرار می‌گیرند.

گام بعدی آن است که تعداد عبارت‌ها را در سطح آنها ضرب کنیم. در این آیه یک عبارت مبتنی بر خشونت در سطح شدید داریم پس یک در سه ضرب می‌شود. سپس عدد به دست آمده در نوع خشونت ضرب می‌شود. نوع خشونت عبارت، روانی است و درجه دو دارد. امتیاز به دست آمده از خشونت آیه مذکور ۶ است.

برای به دست آوردن امتیاز رحمت آیه نیز به همین ترتیب عمل می‌کنیم. دو عبارت مبتنی بر رحمت در سطح شدید و از نوع روانی داریم.

امتیاز رحمت آیه مذکور ۱۲ است. (۲×۳×۲)

رحمت									
بهره‌مندی					رحمت روانی				
شدید		متوسط		خفیف		شدید		متوسط	
تعداد	عبارت	تعداد	عبارت	تعداد	عبارت	تعداد	عبارت	تعداد	عبارت
						۲	وَأَنَّ اللَّهَ عَفْوٌ: رَحِيمٌ		

برچسب آیه	نتیجه	امتیاز آیه	
		خشونت	رحمت
Pos	+۶	۶	۱۲

۴- نمونه‌ای از آیات مبتنی بر خشونت و رحمت در قرآن

در این قسمت مطابق گونه‌های خشونت و رحمت که توضیح داده شد، نمونه‌هایی از قرآن را برای وضوح بیشتر مطلب توضیح خواهیم داد:

۴-۱. جسمی و جنسی

نمونه خشونت غیرصریح آیه ۷۸ سوره طه است. عبارت «فَأَتَّبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ بِجُنُودِهِ» تعقیب موسی^(ع) و بنی اسرائیل توسط فرعون و لشکریانش را بیان می‌کند. تعقیب، غیرصریح به خشونت جسمی اشاره دارد، زیرا به نیت کشتن و هلاکت انجام می‌شود. به علاوه در این آیه به شکل غیرصریح به خشونت جنسی اشاره می‌کند. عبارت «وَيَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ» ممکن است برای بهره‌برداری جنسی از دختران آنان باشد. در سطح متوسط نمونه خشونت جسمی آیه ۱۶۶ سوره آل عمران است. عبارت «وَمَا أَصَابَكُمْ يَوْمَ التَّقِي الْجَمْعَانِ» در این آیه با صراحت به مصیبت‌هایی اشاره می‌کند که در جنگ احد، در روز درگیری دو گروه، یعنی مسلمانان و

مشرکان رخ داد. از این رو، برچسب سطح متوسط به آن تعلق می‌گیرد. نمونه شدید از خشونت جسمی آیهٔ ۴ سورهٔ قصص است. یکی از رفتارهای خشونت‌آمیز فرعون، ذبح پسران بنی‌اسرائیل بود که در آیات متعددی از قرآن ذکر شده است. عبارت «يَذَّبِحُ أَبْنَاءَهُمْ» دلالت بر سطح شدید خشونت جسمی دارد.

نمونه رحمت غیر صریح آیهٔ ۹۴ سورهٔ طه است. در این آیه هارون از موسی^(ع) درخواست می‌کند تا ریش و سر او را رها کند. بدین سبب دو عبارت «لَا تَأْخُذْ بِلِحْيَتِي وَلَا بِرَأْسِي» به رحمت خفیف جسمی اشاره دارند. نمونهٔ دیگر آیهٔ ۳۳ سورهٔ ص است. نوازش کردن یک نوع محبت فیزیکی یا جسمی است که این آیه به صراحت به آن دلالت دارد. عبارت «رُدُّوْهَا عَلَيَّ» فَطْفِقَ مَسْحًا بِالسُّوقِ وَالْأَعْنَاقِ در سطح متوسط رحمت جسمی قرار می‌گیرد. نمونهٔ برای سطح شدید رحمت جسمی آیهٔ ۷۳ سورهٔ یونس است. عبارت «فَكَذَّبُوهُ فَجَعَلْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفُلِّ دَلَالَةً» دلالت بر این مطلب دارد. نجات دادن در مقابل هلاک کردن، رحمت جسمی است.

۴-۲. روانی و کلامی

برای خشونت روانی در سطح خفیف آیه «يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَالَّذِينَ آمَنُوا» (البقرة: ۹) را می‌توان بیان کرد. عبارت در آیه مذکور، به شکل غیرمستقیم دلالت بر خشونت روانی دارد. در آیه عبارت «أُولَئِكَ الْأَغْلَالُ فِي أَعْنَاقِهِمْ» (الرعد: ۵) بیان می‌کند، منکران معاد در قیامت به غل و زنجیرهایی که به گردشان آویخته می‌شود، گرفتار می‌شوند. عبارت، به شکل صریح دلالت بر خشونت روانی دارد. همچنین عبارت «أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ» نیز نمونه‌ای از خشونت روانی در سطح متوسط است. همچنین عبارت «فَأَوْحَىٰ إِلَيْهِمْ رَبُّهُمْ لَنُهْلِكَنَّ الظَّالِمِينَ» در آیهٔ ۱۳ سورهٔ ابراهیم خشونت روانی از سطح شدید است. در این آیه، مردم تهدید به هلاکت شده‌اند. از این جهت، برچسب شدید خشونت به آن تعلق می‌گیرد.

در آیه عبارت «وَمَا صَاحِبُكُمْ بِمَجْنُونٍ» (التكوير: ۲۲) نفی خشونت کلامی بیان شده که سبب می‌شود عبارت در سطح خفیف رحمت روانی قرار گیرد. زیرا خداوند نسبت جنون به پیامبر را رد می‌کند. همچنین در آیه ۴ سوره قریش خداوند با ذکر حفظ امنیت قریش، رحمت و مراقبت خود را بیان می‌کند. بنابراین عبارت «وَأَمْنَهُمْ مِنْ خَوْفٍ»، دلالت بر سطح متوسط رحمت دارد و عبارت «ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِينَ اتَّقَوْا» در آیه ۷۲ سوره مریم، نشان می‌دهد که

خداوند افرادی که تقوا را در زندگی خود حفظ می کنند از آتش جهنم نجات می دهد. نجات دادن از آتش دلالت بر رحمت شدید دارد.

۴-۳. محرومیت و بهره‌مندی

در آیه ۸۴ التوبة، پیامبر نهی می شود از اینکه برای جنازه منافقان نماز بخواند و یا برای آنها دعا کند. همیشگی بودن این محرومیت باعث می شود ضریب آن یک درجه افزایش یابد و برچسب سطح متوسط به آن تعلق گیرد. عبارت «وَصُدُّوا عَنِ السَّبِيلِ» در آیه ۳۳ سوره الرعد نمایانگر سطح متوسط خشونت از نوع محرومیت است. بازداشتن مردم از راه حق، محرومیت ایجاد کردن برای آنان است. در آیه ۳۴ التوبة از فساد مالی و انحراف بسیاری از دانشمندان و راهبان سخن گفته شده است. آن و کثیر و لام در عبارت سطح خشونت را افزایش داده و برچسب شدید به عبارت «إِنَّ كَثِيرًا مِنَ الْأَخْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لَيَأْكُلُونَ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ» تعلق می گیرد. نمونه اول برای رحمت در مقابل محرومیت آیه ۱۳ سوره الجاثية است. معنای تسخیر در آیه به این معناست که خداوند همه موجودات را برای انسان آفریده تا از آن بهره‌برداری کند (طبرسی، ۱۳۷۲ش: ص ۳۴۶). تسخیر کردن به شکل غیرمستقیم دلالت بر رحمت می کند. کلیدواژه جمیعاً سطح آن را افزایش داده و به سطح متوسط منتقل می کند. عبارت «وَأُحِلَّتْ لَكُمْ الْأَنْعَامُ» در آیه ۳۰ سوره الحج به صراحت دلالت بر رحمت از نوع بهره‌مندی دارد. حلال بودن گوشت حیوانات در مقابل محرومیت است.

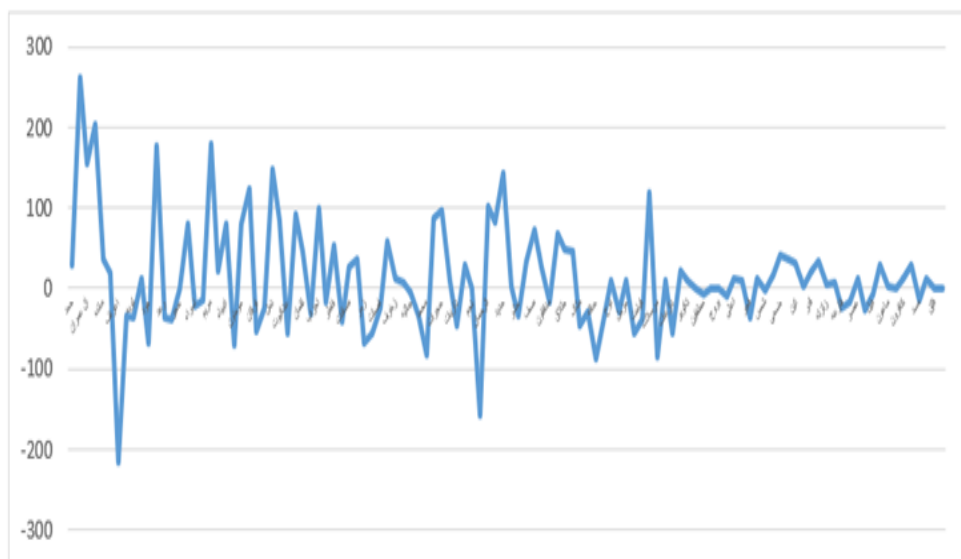
برای سطح متوسط می توان آیه ۱۰۱ سوره یوسف را در نظر گرفت. خداوند به شکل اختصاصی به یوسف حکومت و فرما روایی داد و او را برخوردار از علم به تأویل رؤیاها کرد. هر دو عبارت «رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ» در سطح شدید قرار می گیرند.

۵. تحلیل کمی

برای تحلیل کمی سوره‌ها بر اساس امتیازدهی، پس از آنکه عبارات مرتبط با خشونت و رحمت هر آیه استخراج و مقداردهی شد با حاصل جمع جبری آنها، غلبه هر سوره نیز به دست آمد. به عنوان مثال، سوره قلم دارای ۶۶ امتیاز رحمت و ۹۶ امتیاز خشونت است. جمع جبری آنها با ۳۰ امتیاز، غلبه خشونت را نشان می دهد. در نمودار شماره یک غلبه

رحمت یا خشونت سوره‌ها به ترتیب مصحف ارائه شده است. محور افقی نام سوره‌ها و محور عمودی غلبه هر سوره را مشخص می‌کند. از ابتدای قرآن نوسان رحمت و خشونت بالا است. سوره‌های بلند که در ابتدای قرآن هستند مقادیر زیادی از رحمت و خشونت را دارند، از این رو طبیعی است که نوسان بالا باشد. از سوره الحمد تا الأنعام غلبه سوره‌ها با رحمت است. سوره الأعراف سیر نمودار را کاهش می‌دهد. سوره الأعراف بعد از سوره البقرة بیشترین تعداد آیات را دارد و بیشترین میزان خشونت در این سوره مشاهده می‌شود. بعد از سوره الأعراف تا القمر، غلبه اکثر سوره‌ها با رحمت است. سوره‌هایی در این میان وجود دارند که مبتنی بر خشونت هستند مانند الحج و الفرقان که غلبه آنها کمتر از ۱۰۰ است. سوره القمر دومین سوره‌ای است که بیشترین میزان خشونت را دارد. بعد از سوره القمر بلافاصله سوره الرحمن سیر نمودار را بالا برده و هر چقدر به انتهای نمودار نزدیک می‌شویم نوسانات عمودی نمودار کمتر می‌شود، به عبارتی سوره‌هایی که طول کمتری دارند مقدار غلبه (خشونت یا رحمت) آنها نیز کمتر است.

نمودار شماره یک: میزان غلبه رحمت و خشونت سوره‌ها

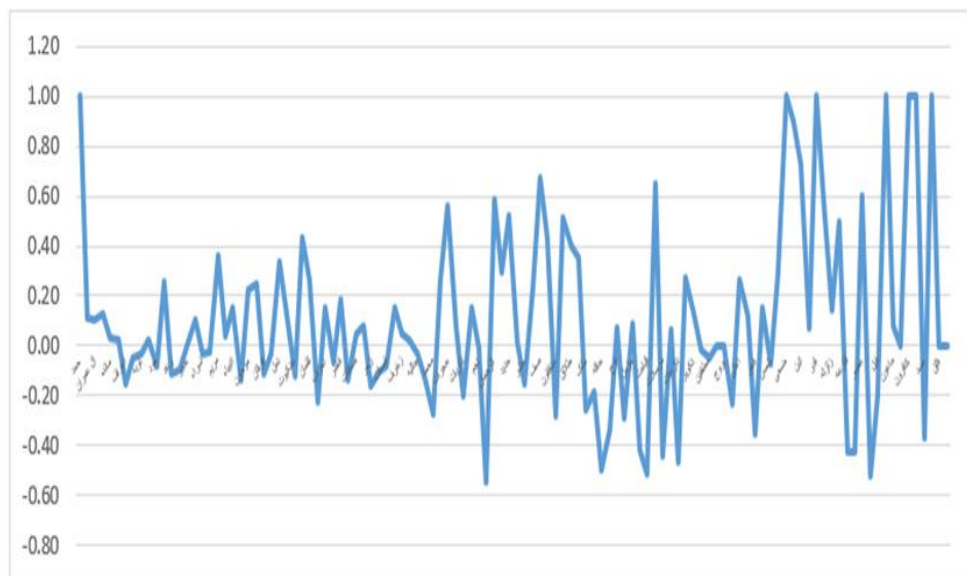
همان طور که مشخص است نمودار بدون نرمال سازی است و برای آنکه بتوان رحمت و خشونت سوره‌ها را باهم مقایسه کرد می‌بایست امتیاز آنها را نرمال کنیم. به جهت آنکه بتوانیم سوره‌ها را با یکدیگر مقایسه کنیم با سه روش آنها را نرمال کردیم: روش اول مجموع امتیاز، روش دوم تعداد کلمات، و روش سوم بر اساس برجسبدهی به آیات.

۵-۱. نرمال سازی به مجموع امتیاز

برای نرمال سازی به مجموع امتیازات، امتیاز به دست آمده از مفاهیم خشونت و رحمت سوره‌ها، با یکدیگر جمع جبری می‌شوند، سپس امتیاز غالب هر سوره تقسیم بر مجموع امتیاز خشونت و رحمت آن سوره می‌شود. به عنوان نمونه، سوره انسان ۱۵۰ امتیاز مبتنی بر رحمت و ۳۲ امتیاز مبتنی بر خشونت دارد. امتیاز نهایی این سوره ۱۱۸ امتیاز رحمت است. پس مقدار امتیاز سوره یعنی (۱۱۸) تقسیم بر (۱۸۲) می‌شود. عدد ۶۵:۰ امتیاز نرمال شده سوره انسان است. با این روش بازه امتیاز سوره‌ها بین ۱- و ۱ است. سوره‌های ضحی، شرح، کافرون، اخلاص، قدر، قریش و نصر بالاترین امتیاز نرمال شده رحمت را دارند. به بیان دیگر، امتیاز آنها یک است و سه سوره قمر، همزه، حاقه بیشترین امتیاز نرمال شده خشونت به این روش را دارند.

در نمودار شماره دو غلبه رحمت یا خشونت سوره‌ها با اعمال نرمال سازی به مجموع امتیاز نمایان است. اولین سوره قرآن با رحمت مطلق شروع شده و این روال تا سوره الأعراف ادامه دارد. پس از سوره الأعراف نوسان نمودار افزایش یافته و به نظر می‌رسد میزان رحمت بیشتر از خشونت باشد. از سوره محمد^(ص) که در جزء ۲۶ قرار دارد تا انتهای قرآن نوسانات بسیار زیاد می‌شود. در واقع ۵ جزء قرآن که نیمی از نمودار را تشکیل می‌دهد بیشترین نوسانات رحمت و خشونت را دارد.

نمودار شماره دو. رحمت و خشونت سوره‌ها با نرمال به مجموع امتی

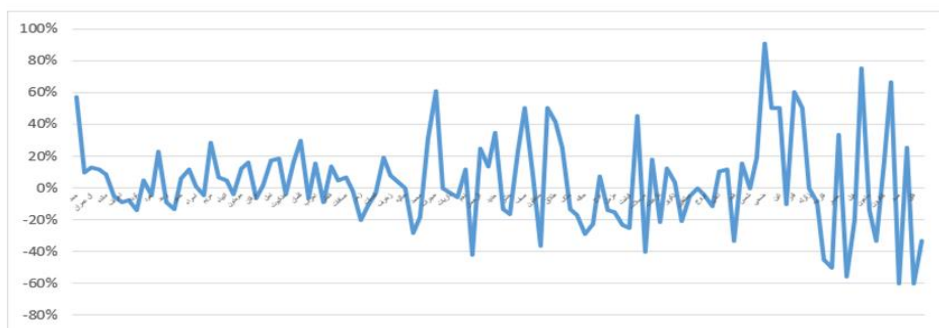
۵-۲. نرمال سازی به تعداد کلمات

برای نرمال سازی به تعداد کلمات، امتیاز به دست آمده از هر سوره بر تعداد کلمات سوره تقسیم می شود. تفاوت این نرمال سازی با نرمال سازی قبلی آن است که در اینجا کلماتی که بار رحمت یا خشونت ندارند نیز لحاظ می شوند و در واقع تعداد کلمات معیاری از بزرگی و کوچکی سوره در نظر گرفته شده است. به عنوان نمونه، سوره مزمل دارای ۶۲ امتیاز رحمت و ۵۲ امتیاز خشونت است. غلبه سوره با جمع امتیاز خشونت و رحمت به دست می آید. در سوره مزمل با ۱۰ امتیاز رحمت غالب است. این سوره ۲۸۵ کلمه دارد. برای نرمال سازی ۱۰ تقسیم به ۲۸۵ می شود. امتیاز نرمال این سوره ۰:۴۰ است. با این روش سه سوره نصر، قریش و شرح به ترتیب بیشترین امتیاز رحمت را دارند و سه سوره همزه، قارعه و التکواثر به ترتیب بیشترین امتیاز خشونت را دارند. تفاوت این دو نوع نرمال سازی این است که در روش مجموع امتیازات، نرمال سازی بر مبنای مفاهیم مرتبط با خشونت و رحمت در سوره‌ها انجام گرفته است. اما در نرمال سازی با تعداد کلمات، نرمال سازی با توجه به حجم سوره لحاظ شده است. میزان رحمت و خشونت در این سوره‌ها به هم نزدیک است و در بسیاری

برچسب است و از این رو، عدد به دست آمده برآیند خالص را نشان می دهد. یعنی تمام موارد گفته شده لحاظ شدند. سوره مذکور ۵۰ درصد خشونت دارد. نمودار شماره چهار غلبه رحمت و خشونت سوره ها را با نرمال به تعداد آیات هر سوره نشان می دهد. در نرمال سازی مذکور، آیات فاقد برچسب نیز در نظر گرفته شده اند و مقادیر سوره هایی که نزدیک صفر هستند به این معناست که تعداد آیات رحمت و خشونت آنها به هم نزدیک بوده است.

نمودار شماره چهار: غلبه رحمت و خشونت سوره ها نرمال شده با برچسب دهی

۴-۵. غلبه رحمت یا خشونت

برای به دست آوردن غلبه رحمت یا خشونت در قرآن بر اساس امتیازدهی به مفاهیم مرتبط، پس از آنکه تمام عبارات و مفاهیم امتیازدهی شدند با جمع جبری آنها غلبه قرآن به دست آمد. مجموع امتیاز رحمت عدد ۱۸۰۲۰ و مجموع امتیاز خشونت ۱۶۴۶۶ است. امتیازات خشونت و رحمت با اختلاف ۱۵۵۴، غلبه رحمت در قرآن را نشان می دهد؛ به عبارت دیگر، رحمت ۰۹:۱ برابر خشونت است. بر اساس برچسب دهی نیز از ۶۲۳۶ آیه مورد بررسی، ۴۲۹۴ آیه مربوط به رحمت و خشونت بوده که ۲۱۵۴ آیه مبتنی بر رحمت و ۱۹۸۰ آیه مبتنی بر خشونت است. در ۱۶۰ آیه رحمت و خشونت وزن یکسانی داشتند. در مجموع، رحمت در قرآن غالب است، با ۱۷۴ آیه بیشتر از خشونت. همچنین در بین ۱۱۴ سوره نیز،

۵۷ سوره مبتنی بر رحمت و ۵۰ سوره مبتنی بر خشونت است و در ۷ سوره رحمت و خشونت با هم برابراند.

• نتیجه‌گیری

با بررسی و مطالعه جامع آیات قرآن کریم، ارزیابی کمی از ادعاهای مستشرقان و روشن‌فکران دینی و همچنین منتقدان آنها به عمل آمد. با مطالعه جامع آیات روشن شد رحمت و خشونت به شکل متعادلی در قرآن به کار رفته‌اند که البته اندکی رحمت بر خشونت غلبه دارد.

با نگرش به کمی کردن مفاهیم و به دست آوردن غلبه رحمت یا خشونت هر سوره، از میان ۱۱۴ سوره قرآن، سوره‌های حمد، ضحی، قدر، قریش، کافرون، نصر، اخلاص با نرمال به مجموع امتیاز دارای رحمت مطلق هستند و سوره‌های قمر، قیامت و حاقه به ترتیب بیشترین غلبه را با خشونت دارند. همچنین با نرمال کردن غلبه سوره‌ها به تعداد کلمات هر سوره، سوره‌های نصر، قریش، شرح، اخلاص، ضحی و حمد بیشترین میزان غلبه رحمت را دارند و سوره‌های همزه، قارعه، التکائر، مسد، مرسلات و قمر دارای بیشترین میزان غلبه خشونت هستند. با نرمال‌سازی به روش برچسب‌دهی به سوره‌ها نیز سوره‌های ضحی، نصر و قریش بیشترین تعداد آیات مبتنی بر رحمت و سوره‌های مسد، فلق و همزه بیشترین تعداد آیات مبتنی بر خشونت را دارند. لازم به ذکر است در این پژوهش تمام رحمت و خشونت به کار رفته در قرآن لحاظ شده و برای آنکه بتوان مشخص کرد چه میزان از مفاهیم رحمت و خشونت از جانب خدا است، نیازمند آن است که پژوهش مستقل دیگری انجام شود.

منابع

- قرآن
- ۱. آنتولی، خبرگزاری، قتل عام حدود سه هزار مسلمان طی سه روز در میانمار، ۱۳۹۵.
- ۲. بونامیگو، ویکتوریا، تورس، فرناندا، لورنسو، رفاعل، کوباس، مارکیا. (۱۴۰۰). خشونت جسمی، جنسی و روانی طبق تحلیل مفهومی تکاملی راجرز. کوگیتاره انفیرماژم، ۲۷، e82955.
- ۳. دابق، مجله دابق، جلد ۱، ص ۲۵، ۱۳۹۲.
- ۴. داستان، پریخ، روانشناسی جنایی، انتشارات سمت، ۱۳۸۲.
- ۵. درخشه، جلال، پاکتچی، احمد و همکاران، و، بنیادگرایی و سلفیه: بازشناسی طیفی از جریان‌های دینی، انتشارات دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۳۹۰.
- ۶. ریوس، کیمبرلی، و دی‌کی، کامرون. (۱۳۹۸). در دانشنامه پژوهشی روانشناسی آکسفورد.
- ۷. رویترز، خبرگزاری، داعش مسئولیت حمله مرگبار ایران را بر عهده گرفت، تهران قول انتقام داد، ۱۴۰۲.
- <https://www.reuters.com/world/middle-east/iran-vows-revenge-after-biggest-attack-since-1979-revolution-2024-01-04/>
- ۸. شورای اروپا. (۱۳۸۹). گزارش خشونت روانی.
- ۹. شهسوارانی، امیرمحمد، ارتباطات اجتماعی و دل‌بستگی: الگوهای روابط متقابل روانی-اجتماعی در نظام ارتباطات بین‌فردی، فصلنامه تحقیقات رسانه، ۱۳۹۷.
- ۱۰. طاهریور، محمدشریف، جاویدی‌کلاته‌جعفرآبادی، طاهره، باقری، خسرو و نقی‌زاده، حسن، اصول و روش‌های تعامل با دیگری: برگرفته از مبانی انسان‌شناختی مکتب اسلام، راهبرد فرهنگ، جلد ۲۹، صص. ۹۳-۱۲۰، ۱۳۹۴.
- ۱۱. طبرسی، فصل‌بن‌حسن، مجمع البیان فی تفسیرالقرآن، ویراست سوم، انتشارات ناصر خسرو، ۱۳۷۲ش.
- ۱۲. طبری، محمدبن‌جریر، جامع البیان عن تاویل آی القرآن (تفسیر الطبری)، جلد ۲۶، ۱۳۷۹.
- ۱۳. طریحی، فخرالدین، مجمع‌البحرین، انتشارات مرتضوی، ۱۳۶۲.
- ۱۴. طیب، عبدالحسین، الطیب البیان فی تفسیر القرآن، کتاب‌فروشی اسلام، ۱۳۸۶.

۱۵. عبدالکریم، سروش، درس‌گفتار دین و قدرت، ویراست دوم، انتشارات صراط، ۱۳۹۷.
۱۶. علیدوست، ابوالقاسم، دین و حکمت (سخنرانی)، ۱۳۹۹.
۱۷. فرال، دادگاه تفتیش عقاید (ترجمه لطفعلی بریمانی)، انتشارات گوتنبرگ، ۱۳۶۲.
۱۸. قدیری‌ایبانه، محمدحسن، مسیحیت از واقعیت تا تحریف، چاپخانه صاحب کوثر، ۱۳۹۰.
۱۹. قراملکی، محمدحسن، مدارا و خشونت، انتشارات کانون اندیشه جوان، ۱۳۹۴.
۲۰. کمبریج، دیکشنری کمبریج.
۲۱. کروگ، اتین جی، مرسی، جیمز، داهلبرگ، لیندا، و زوی، انتونی (۱۳۸۰).
- گزارش جهانی درباره خشونت و سلامت. لنست، ۳۶۰، ۱۰۸۸-۱۰۸۳.
۲۲. کوهن، موشه. (۱۳۹۱). جنگ و صلح در یهودیت و اسلام. امور اسرائیل، ۱۹، ۶۷۹-۶۹۲.
۲۳. گالچ، آندرو، استهمان، ربرت، ویلسون، کولویک (۱۳۸۲). هفت نوع محبت فیزیکی رمانتیک غیرجنسی در میان دانشجویان دانشگاه بریگهام یانگ. گزارشات روانشناسی، ۹۵، ۶۱۴-۶۰۹.
۲۴. مکارم‌شیرازی، ناصر، آیین رحمت (گردآوری و تحقیق: ابوالقاسم علیان نژادی)، مدرسه الامام علی بن ابی طالب، ۱۳۸۵.
۲۵. مونتیسکو، شارل دو، روح‌القوانین، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۴۹.
۲۶. نظری، مجید، دلبری، شهربانو و اسدبیگی، اردشیر، عوامل مؤثر بر بهره‌برداری تجاری غرب در شرق طی جنگ‌های صلیبی، مطالعات تاریخ اسلام، جلد ۱۰، صص. ۱۶۴-۱۸۰، ۱۳۹۷.
۲۷. هزاهای، محمدرضا، معناشناسی خشونت، مطالعات راهبردی زنان، جلد ۲۳، ۱۳۸۳.

References

- quran
1. Abdolkarim, S. (2018). *Lectures on religion and power* (2nd ed.). Serat Publications.
  2. Alidoost, A. (2020). *Religion and wisdom* (Lecture).
  3. Bonamigo, V. G., Torres, F. B. G., Lourenço, R. G., & Cubas, M. R. (2022). Physical, sexual and psychological violence according to Rodgers' evolutionary conceptual analysis. *Cogitare Enfermagem*, 27, e82955.
  4. Cambridge. *Cambridge dictionary*.
  5. Cohen, M. (2013). War and peace in Judaism and Islam. *Israel Affairs*, 19, 679-692.
  6. Council of Europe. (2011). *Report on Psychological Violence*.
  7. Dabiq Magazine. (2013). Volume 1, p. 25.
  8. Dastan, P. (2003). *Criminal psychology*. Samt Publications.
  9. Derakhshe, J., Pakatchi, A., & et al. (2011). *Fundamentalism and salafism: Reconceptualizing a spectrum of religious movements*. Imam Sadiq University Press.
  10. Faral, M. W. (1983). *The inquisition* (Translated by Lotfali Barimani). Gutenberg Publications.
  11. Ghadiri Abyaneh, M. H. (2011). *Christianity from reality to distortion*. Saheb Kowsar Printing House.
  12. Gulledge, A. K., Stahmann, R. F., & Wilson, C. M. (2004). Seven types of nonsexual romantic physical affection among Brigham Young University students. *Psychological Reports*, 95, 609-614.
  13. Hazaveh-i, M. R. (2004). Semantics of violence. *Women's Strategic Studies*, 23.
  14. Krug, E. G., Mercy, J. A., Dahlberg, L. L., & Zwi, A. B. (2002). The world report on violence and health. *The Lancet*, 360, 1083-1088.

15. Makarem Shirazi, N. (2006). *The way of mercy* (Compiled and researched by Abolqasem Aliyan Nezadi). Imam Ali ibn Abi Talib School.
16. Montesquieu, C. de. (1970). *The spirit of the laws*. Amir Kabir Publications.
17. Nazari, M., Delbari, S., & Asadbeygi, A. (2018). Factors influencing Western commercial exploitation in the East during the Crusades. *Islamic History Studies*, 10, 164-180.
18. Qaramaleki, M. H. (2015). *Tolerance and violence*. Young Thought Center Publications.
19. Reuters News Agency. (2023). ISIS claims responsibility for deadly attack in Iran; Tehran vows revenge.
20. Rios, K., & Mackey, C. D. (2020). In *Oxford Research Encyclopedia of Psychology*.
21. Shahsavarani, A. M. (2018). Social communication and attachment: Patterns of psychosocial reciprocal relationships in the interpersonal communication system. *Quarterly Journal of Media Research*.
22. Tabarsi, F. ibn H. (1993). *Majma' al-bayan fi tafsir al-Qur'an* (3rd ed.). Nasir Khusraw Publications.
23. Tabari, M. ibn J. (2000). *Jami' al-bayan 'an ta'wil ayat al-Qur'an* (Tafsir al-Tabari), Volume 26.
24. Taherpour, M., Javidi-Kalateh-Jafarabadi, T., Bagheri, K., & Naghizadeh, H. (2015). Principles and methods of interaction with others: Derived from the anthropological foundations of the Islamic school of thought. *Rahbord-e-Farhang*, 29, 93-120.
25. Tarihi, F. D. (1983). *Majma' al-bahrain*. Mortazavi Publications.
26. Tayeb, A. H. (2007). *Al-tayeb al-bayan fi tafsir al-Qur'an*.
27. Townsend, P. (1987). Deprivation. *Journal of Social Policy*, 16, 125-146.
28. Vanwesenbeeck, I. (2008). Sexual violence and the MDGs. *International Journal of Sexual Health*, 20, 25-49.